

¶ İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ BAĞLAMINDA TEHLİKE SUÇLARININ DÜZENLENİŞİNE İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

(AN ASSESSMENT ON REGULATIONS OF DANGER CRIMES IN THE SCOPE OF
THE FREEDOM OF EXPRESSION)

Arş. Gör. Aslı Ekin YILMAZ * **

ÖZ

Demokratik bir toplum için oldukça önem arz eden ifade özgürlüğüne ilişkin ulusal ve uluslararası mahkemelerce verilen pek çok ihlal kararı bulunmaktadır. Bu ihlal kararlarının önemli bir kısmının, ifade özgürlüğü bakımından en ağır sınırlayıcı araç olan ceza hukukuna ve özellikle tehlike suçlarına ilişkin olduğu görülmektedir. Bu durum ifade özgürlüğünün korunması bakımından tehlike suçlarının incelenmesi gerekliliğini doğurmuştur. Bu çalışmada ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasında gözetilen ilkeler tespit edilip, bu bağlamda soyut ve somut tehlike suçları değerlendirilecek; ifade özgürlüğünün korunması amacıyla yapılan kanun değişiklikleri irdelenip güncel durum analiz edilecek ve ifade özgürlüğünün daha iyi korunması için yapılması gereken değişikliklere ilişkin önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *İfade özgürlüğü, soyut ve somut tehlike suçları, zorlayıcı toplumsal ihtiyaç, demokratik toplumda gereklilik.*

ABSTRACT

There are numerous judgements of domestic and international courts regarding the violation of freedom of expression, which has a crucial importance for the democratic society. A significant proportion of these judgements appear to be related to criminal law, which is the most restrictive mean in this regard, and to danger crimes in particular. This situation makes the evaluation of danger crimes within the scope of the protection of the freedom of expression essential. In this study, basic principles on restriction of freedom of expression will be explained and

¶ Eserin Dergimize geliş tarihi: 07.01.2020. İlk hakem raporu tarihi: 09.01.2020. İkinci hakem raporu tarihi: 05.07.2020. Onaylanma tarihi: 05.07.2020.

* Türk – Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı.

** Yazarın ORCID belirleyicisi: 0000-0002-6666-8068.

Eserin Atf Şekli: Aslı Ekin Yılmaz, “İfade Özgürlüğü Bağlamında Tehlike Suçlarının Düzenlenişine İlişkin Bir Değerlendirme”, YÜHFD, C.XVII, 2020/Özel Sayı, s.155-176.

abstract and concrete danger crimes will be analyzed in this context. The amendments aimed to protect the freedom of expression and the current situation will be evaluated and certain changes on an enhanced protection of freedom will be suggested.

Key Words: *Freedom of expression, abstract and concrete danger crimes, pressing social need., necessity in a democratic society.*

GİRİŞ

İnsanların kendilerini ifade ediş biçimleri her geçen gün değişmekte, buna bağlı olarak da ifade özgürlüğünün alanı genişlemektedir. Bu sebeple ifade özgürlüğüne ilişkin tartışmalar güncelliğini hiçbir zaman yitirmemektedir. Hem alışıl gelmiş yöntemlerle hem de gelişen teknoloji ile yaratılan yeni platformlarda yapılan düşünce açıklamaları, ceza veya tazminat davasının açılması yahut internet sitelerinin erişime kapatılması gibi pek çok sınırlandırma ile karşılaşmaktadır. Bu müdahalelerin meşruluğunun değerlendirilmesi, ifade özgürlüğünün bir toplum için ne denli önemli olduğunun vurgulanması ve etkili şekilde korunması için mevcut düzenlemelerin yeterliliğinin sorgulanması ve yapılması gereken değişikliklerin tespiti açısından oldukça önem taşımaktadır.

İfade özgürlüğü mutlak bir hak olmayıp sınırlandırılması mümkündür. Ancak bir hak veya özgürlüğe yönelik sınırlandırmanın kıstaslarının belirlenmesi hak veya özgürlüğün niteliği ile doğrudan ilişkilidir. İfade özgürlüğünün nasıl sınırlandırılacağı sorusunun yanıtı, toplumdaki işlevinin belirlenmesinden geçmektedir. İfade özgürlüğünün korunmasının toplumdaki yansımalarına ilişkin yerinde bir tespit Anayasa Mahkemesi (AYM) tarafından “*İfade özgürlüğü, demokratik toplumun temellerinden biri olup toplumun gelişmesi ve bireyin kendini geliştirmesi ve gerçekleştirilmesi için vazgeçilmez koşullar arasında yer alır. Hakikat ışığı fikirlerin çarpışmasından doğar. Bu bağlamda toplumsal ve siyasal çoğulculuğu sağlamak, her türlü düşüncenin barışçıl bir şekilde ve serbestçe ifadesine bağlıdır. Aynı şekilde birey özgün kişiliğini düşüncelerini serbestçe ifade edebildiği ve tartışabildiği bir ortamda gerçekleştirebilir. İfade özgürlüğü, kendimizi ve başkalarını tanımlamada, anlamada ve algılamada, bu çerçevede başkalarıyla ilişkilerimizi belirlemede ihtiyaç duyduğumuz bir değerdir.*” açıklamasıyla ortaya koyulmuştur¹. Bu tespit doğrultusunda, demokratik bir toplumun tesisi için

¹ Emin Aydın Başvurusu, Başvuru No. 2013/2602, 23.01.2014, §41; Bekir Coşkun Başvurusu, Başvuru No. 2014/12151, 04.06.2015, §35.
YÜHFD Cilt: XVII Özel Sayı (2020)

bu denli önemli olduğu kabul edilen ifade özgürlüğünün sınırlandırılabilmesi için düşünce açıklamasının toplumda bu bir işlevi yerine getirmediğinin söylenebilmesi elzemdir. Böyle bir ispattan yoksun müdahaleler ifade özgürlüğünün ihlali anlamına gelecektir. Bu konudaki en yoğun tartışma, ifade özgürlüğüne yönelen en ağır müdahale aracı olan ceza hukuku bağlamında yapılmaktadır. Kanun koyucunun belirli düşünce açıklamalarını suç olarak öngörmesi için bahsi geçen ispata uygun kanuni düzenlemelerin yapılması gerekir. Ancak özellikle tehlike suçu olarak nitelendirilen suç tipleri bu kıstasa riayet edilmesi bakımından ciddi sorunlara sebep olmaktadır.

Bu çalışmada, öncelikle ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasında gözetilecek ölçütler Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), ABD Yüksek Mahkemesi, Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay'ın içtihatları bağlamında ortaya koyulacak; daha sonra tehlike suçlarına ilişkin teorik açıklamalara yer verilip örnek suç tipleri üzerinden ifade özgürlüğünün korunması bakımından tehlike suçlarının düzenlenişine ilişkin tespitlerde bulunulacaktır.

I. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN SINIRLANDIRILMASINDA GÖZETİLMESİ GEREKEN İLKELER

Türk hukukunda ifade özgürlüğünün sınırlandırılması bakımından dikkate alınacak kıstaslar açısından, AİHM içtihatları ile belirli suç tiplerinde karşılık bulan “açık ve mevcut tehlike” ölçütünü geliştiren ABD Yüksek Mahkemesi'nin içtihatları etkili olmuştur.

İfade özgürlüğü, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS, Sözleşme) 10. maddesinde koruma altına alınmıştır. Maddenin ikinci fıkrası uyarınca ifade özgürlüğünün sınırlandırılması mümkündür². Bu sınırlandırmanın Sözleşme ile uyumlu olup olmadığı hususunda AİHM tarafından yapılan

² Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi md.10 “1. Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar. Bu madde, Devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine tabi tutmalarına engel değildir. 2. Görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir.”, (Çevrimiçi), https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf, Erişim Tarihi: 07.05.2019.

denetim, diğer hak ve özgürlüklerde olduğu gibi dört ana başlık altında gerçekleştirilmektedir.

Mahkeme Sözleşme'ye uygunluk açısından ifade özgürlüğüne yönelen bir müdahalenin mevcudiyeti, müdahalenin kanunla öngörülmesi, müdahalenin meşru amaçlar için gerçekleştirilmesi ve müdahalenin demokratik bir toplumda gerekli olması şartlarını incelemektedir. Bu çalışma bakımından sınırlandırma ölçütlerine ilişkin üzerinde durulması gereken unsur müdahalenin demokratik toplumda gerekliliğidir. İlk kez *Handyside v. Birleşik Krallık* davasında yer verilen³ demokratik toplum kavramının ifade özgürlüğü ile ilişkisine dair Mahkeme “*İfade özgürlüğü, demokratik bir toplumun zorunlu temellerinden birini, demokratik bir toplumun gelişmesinin ve insanların ilerlemesinin temel koşullarından birini teşkil etmektedir.*” tespitinde bulunmuştur⁴.

Mahkeme, demokratik bir toplumda ifade özgürlüğüne yönelen müdahalenin gerekli olmasının koşullarını ise *Silver ve Diğerleri v. Birleşik Krallık* davasında verdiği kararda açıklamış⁵; gerekli sıfatının “zorunlu” sıfatı ile aynı anlama gelmediğini, bunula birlikte “*kabul edilebilir*” veya “*makul*” sıfatlarının esnekliğini de taşımadığını belirtmiştir. Buna göre Sözleşme'ye uygun bir müdahale zorlayıcı toplumsal bir ihtiyaca karşı gerçekleştirilmeli ve ulaşılmaması istenen meşru amaç bakımından ölçülü olmalıdır⁶. Bu kararda her ne kadar gereklilik kavramı açıklansa da müdahalenin cevap olması gereken zorlayıcı toplumsal ihtiyacın tanımı yapılmamıştır.

Zorlayıcı toplumsal ihtiyaç kavramının ele alındığı diğer kararlardan yola çıkarak bu kavramın “*sınırlama ile ulaşılmaması istenen meşru amaçla bağlantılı olarak yüksek seviyede şiddet, aciliyet veya yakınlık*” anlamına geldiği söylenebilir⁷. Müdahalenin cevap olarak gerçekleştirildiği bu şiddet, aciliyet veya yakınlık her olayın koşullarına göre farklı şekilde tespit edilmektedir. Mahkeme, müdahale ile toplumda meydana gelmesi mümkün

³ **Steven Greer**, The Exceptions to Article 8 to 11 of the European Convention on Human Rights, Strasbourg, Council of Europe Publishing, 1997, s.14; (**European Commission Article 29 Data Protection Working Party**, Opinion on the Necessity and Proportionality, (Çevrimiçi),

https://ec.europa.eu/newsroom/article29/document.cfm?action=display&doc_id=51517, Erişim Tarihi: 07.05.2019, s.6.

⁴ *Handyside v. Birleşik Krallık*, Başvuru No. 5493/72, 07.12.1976, §49.

⁵ **Greer**, s.14.

⁶ *Silver ve Diğerleri v. Birleşik Krallık*, Başvuru No. 5947/72-6205/73-7052/75-71107/75-7113/75-7136/75, 25.03.1983, §97.

⁷ **Article 29 Data Protection Working Party**, s.7.

olan bir zararın kısmen veya tamamen önüne geçildiği veya ortadan kaldırıldığı, bu etkiye ilişkin yeterli ve ilgili delillerin mevcut olduğu ve toplumun bu müdahale aleyhine ciddi bir muhalefet göstermediği hususlarında bir kanaate ulaşırsa, müdahalenin zorlayıcı toplumsal ihtiyaca cevap niteliğinde olduğuna karar vermektedir. Bu değerlendirmede, ilgili toplumun tarihi, sosyal ve siyasi özellikleri de dikkate alınmaktadır⁸. Bu inceleme bakımından muhatap devlet, müdahalede bulunmadığı takdirde toplumda bir zarar meydana gelme ihtimali olacağını ilgili ve yeterli delillerle kanıtlayarak yükümlülüğü altındadır. Bu ispatın gerçekleştirilememesi halinde, düşünce açıklaması sebebiyle toplumda zorlayıcı bir ihtiyacın doğmadığı, müdahalenin ise demokratik toplumda gerekli olmadığı sonucuna varılmaktadır⁹.

Zorlayıcı toplumsal ihtiyaca karşılık gerçekleştirilen müdahalenin ayrıca ölçülü olması gereklidir. Ölçülülük incelemesi müdahalenin elverişliliği, zorunlu olması ve orantılılığı üzerinden yapılmaktadır. Elverişlilik, ulaşılmak istenen amaçla müdahale arasında mantıksal bir bağın bulunması, müdahalenin amacın gerçekleştirilmesi için katkı sağlayabiliyor olması anlamına gelmektedir. Zorunluluk, ulaşılmak istenen amacı gerçekleştirmeye elverişli araçlardan en az sınırlayıcı olanın tercih edilmesidir. Orantılılık ise ulaşılmak istenen amaçla özgürlüğüne müdahale edilen kişi üzerindeki yük arasında bir denge bulunmasını ifade etmektedir¹⁰.

Anayasa Mahkemesi'nin Anayasa'nın 26. maddesinde¹¹ koruma altına alınan ifade özgürlüğünün korunmasına ilişkin kriterler bakımından genel

⁸ Greer, s.14; **Article 29 Data Protection Working Party**, s.8; **Ulaş Karan**, İfade Özgürlüğü, Ankara, Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi Yayını, 2018, s.151; **Özcan Özbey**, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında İfade Özgürlüğü Kısıtlamaları”, TBB, S:106, 2013, s.56; Sürek v. Türkiye (No.1), Başvuru No. 26682/95, 08.07.1999, §64.

⁹ Zana v. Türkiye, Başvuru No. 69/1996/688/880, 25.11.1997, §61; **Mehmet Emin Artuk / Ahmet Gökçen / M. Emin Alşahin / Kerim Çakır**, Ceza Hukuku Özel Hükümler, 16. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2017, s.560.

¹⁰ **Öykü Didem Aydın**, “Düşünce Özgürlüğünün Anlamı ve İşlevi Işığında Düşünce Özgürlüğünü Sınırlamanın Anayasallığı”, HÜHFD, S.1(2), 2011, s.51; **Philip Kunig**, “Alman Kamu Hukukunda Ölçülülük İlkesi” Çeviren: Burak Çelik, Gökçen Doğan, Ahmet Çağrı Yıldız, Türk – Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:1, S.1, 2019, s.161-162; Perinçek v. Türkiye, Başvuru No.27510/08, 15.10.2015, §246; Uzun v. Almanya, Başvuru No.356/05, 02.09.2010, §78; Baka v. Macaristan, Başvuru No.20261/12, 23.06.2016, §162.

¹¹ Anayasa md.26 “Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet Resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de YUHFD Vol. XVII Special Issue (2020)

olarak AİHM içtihatlarından ayrılmadığı görülmektedir. AYM, bir müdahalenin demokratik toplumda gerekliliğini ifadenin yalnızca soyut olarak değerlendirilmesiyle değil ifadenin şekli, içeriği, açıklandığı zaman ile sınırlama sebebinin niteliğinin de dikkate alınmasıyla tespit edilmesi gerektiğini¹²; ayrıca müdahalenin zorlayıcı toplumsal ihtiyaca karşılık olarak gerçekleştirilmesinin demokratik toplumda gereklilik bakımından zorunlu olduğunu belirtmiştir¹³. Zorlayıcı toplumsal ihtiyacın varlığına ilişkin olarak ise özellikle ifade sahibinin sıfatı, ifadenin içeriği, ifadelerin kamuoyunu ilgilendiren genel yararlarla ilişkin bir tartışmaya sağladığı katkı gibi unsurların dikkate alınacağını¹⁴ ve zorlayıcı toplumsal ihtiyacın ilgili ve yeterli kanıtlarla ortaya koyulması gerekliliğini dile getirmiştir¹⁵.

Yargıtay içtihatlarında da AİHM'in geliştirdiği ölçütlere yer verilmektedir. İfade özgürlüğünün sınırlandırılmasına ilişkin olarak Yargıtay, şiddeti teşvik eden söylemler ile nefret söylemlerinin ifade özgürlüğünün sınırlandırılması bağlamında iki önemli sebebi oluşturduğunu; ifadenin şiddeti teşvik ettiğine veya nefret söylemi niteliğinde olduğuna dair belirlemenin olayın şartları göz önünde

kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.

Bu hürriyetlerin kullanılması, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir."

¹² Yaman Akdeniz ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No. 2014/3986, 02.04.2014, §41.

¹³ Tuğrul Culfa Başvurusu, Başvuru No. 2013/2593, 11.03.2015 §33; Ali Rıza Üçer Başvurusu (2), Başvuru No. 2013/2015, 02.07.2015, §41.

¹⁴ Bekir Coşkun Başvurusu, §57.

¹⁵ Tuğrul Culfa Başvurusu, §57-58 "İlk Derece Mahkemesi söz konusu gazete haberlerinde yer alan ifadelerden dolayı başvurusunun ifade özgürlüğüne yaptığı müdahalenin hangi surette acil bir ihtiyacı karşıladığını ve davacının şeref ve itibarına yapılan müdahalenin cezalandırılmasının başvuranın ifade özgürlüğünden neden daha ağır bastığını da ikna edici bir biçimde ortaya koyamamıştır. Mahkeme, söz konusu ifadelerin davacının kariyerini veyahut özel yaşantısını nasıl etkilediğini de gösterebilmiş değildir. (...) Sonuç olarak, İlk Derece Mahkemesinin ileri sürdüğü gerekçeler, başvuranın ifade özgürlüğüne yapılan müdahale için yeterli ve ilişkili bir gerekçelendirme niteliğinde değildir. Bu nedenle derece mahkemelerinin, ilgili hakların koruduğu menfaatler arasında adil bir denge kurmayı başardığı söylenemez. Dolayısıyla, şikâyet konusu müdahalenin, Anayasa'nın 13. maddesi kapsamında "demokratik bir toplumda gerekli" olmadığı anlaşılmaktadır."

YÜHFD Cilt: XVII Özel Sayı (2020)

bulundurulacak yapıldığını belirtmiştir¹⁶. İfadenin şiddeti teşvik etmeye elverişli olup olmadığının da somut olay bakımından ayrıca incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır¹⁷.

ABD hukukunda ise Anayasa'nın 1. ek maddesi¹⁸ ifade özgürlüğünü sınırlayıcı yasa çıkarılamayacağını belirtmiş ancak buna dair herhangi bir istisna öngörmemiştir. Her ne kadar erken dönem kararlarda ifade özgürlüğü mutlak bir hak şeklinde kabul edilip sınırlandırılmayacağı ileri sürülmüş olsa da sonraki içtihatlarda bu özgürlüğün de sınırlandırılabilmesi kabul edilmiştir¹⁹. Maddenin düzenleniş itibarıyla, 1. ek maddenin sağladığı korumanın yalnızca Kongre'nin çıkaracağı yasalarla sınırlı olduğu çıkarımı yapılabilecekse de ABD Yüksek Mahkemesi'nin içtihatlarıyla bu korumanın devletin yapacağı tüm yasama faaliyetleri ve düzenleyici işlemlerde geçerli olduğuna kanaat getirilmiştir²⁰.

İfade özgürlüğünün sınırlandırılmasına ilişkin kıstaslar ilk olarak 1. Dünya Savaşı sırasında Casusluk Kanunu kapsamında yapılan yargılamalarda, özellikle *Schenck v. United States*, *Debs v. United States* ve *Abrams v. United States* davalarında ortaya koyulmuştur²¹. Bu davalar bağlamında ifadenin, ortaya koyulduğu şartlar dahilinde “açık ve mevcut bir tehlike” meydana getirmeye elverişli olması halinde sınırlandırılabilmesini kabul edilmiştir²². Ayrıca açık ve mevcut tehlikeden söz edilebilmesi için,

¹⁶ Yargıtay 8. CD, E.2013/1567, K.2013/5627, T.15.02.2013; Yargıtay 8. CD, E.2009/7316, K.2012/17738, T.23.05.2012.

¹⁷ Yargıtay 8. CD, E.2016/10135, K.2017/4449, T.20.04.2017; Yargıtay 8. CD, E.2013/12126, K.2013/20425, T.10.07.2013.

¹⁸ ABD Anayasası 1. ek madde “Kongre, bir dinin kurumsallaşması ile ilgili ya da özgür ifadeden yararlanılmasını yasaklayan veya basın özgürlüğünü ya da kişilerin barışçı biçimde toplanma veya hükümete şikayetlere çözüm bulunması için dilekçe verme hakkını sınırlayan hiçbir yasa yapamaz.” (Çevrimiçi), https://www.law.cornell.edu/constitution/first_amendment, Erişim Tarihi: 07.05.2019.

¹⁹ **Zühtü Arslan**, “ABD Yüksek Mahkemesi ve İfade Özgürlüğü”, ABD Yüksek Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü, (Çevrimiçi), <http://www.libertedownload.com/ldt/ifade-hurriyeti/abd-yuksek-mahkemesi-kararlarinda-ifade-ozgurlugu.pdf>, Erişim Tarihi: 07.05.2019, s.27.

²⁰ **Şule Özsoy**, “Amerika Birleşik Devletleri Hukukunda Düşüncüyü Açıklama Hakkına İlişkin Standartlar”, TBBD, S:56, 2005, s.30.

²¹ **Arslan**, ABD Yüksek Mahkemesi, s.25; **Öykü Didem Aydın**, Üç Demokraside Düşünce Özgürlüğü ve Ceza Hukuku – 1, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2004, s.100; **Zühtü Arslan**, “İfade Özgürlüğünü Yeniden Düşünmek: “Açık ve Mevcut Tehlike”nin Tehlikeleri”, in: AB Sürecinde İfade Özgürlüğünü Yeniden Düşünmek, Liberal Düşünce, Y.6, S.24, Güz 2001, s.19.

²² **Arslan**, ABD Yüksek Mahkemesi, s.28; **Özsoy**, s.35; **Aydın**, Üç Demokraside, s.101.

düşünce açıklaması sebebiyle ciddi ve yakın bir şiddet olayının gerçekleşeceği yönünde kanaate ulaşılmamasını sağlayan tarihi örneklerin varlığı şart koşulmuştur²³. Açık ve mevcut tehlike ölçütü yıllar içerisinde yeniden yorumlanmış, *Brandenburg v. Ohio* davası ile nihai haline ulaşmıştır²⁴. Bu davada Yüksek Mahkeme, bir kişinin siyasi reforma ulaşmak için şiddete başvurulmasını savunmasını veya bu yönde yol göstermesini suç olarak düzenleyen Ohio Yasa Dışı Sendikacılık Kanunu uyarınca Brandenburg'un cezalandırılmasını, bir fikrin savunulması ile yakın gelecekte gerçekleştirilmesinin teşvik edilmesi arasında fark gözetilmemiş olması sebebiyle 1. ek maddeye aykırı bulmuştur. Bu kararlar birlikte Yüksek Mahkeme, ifadenin ancak şiddet kullanımı veya benzeri hukuka aykırı fiillerin yakın gelecekte gerçekleştirilmesini olası hale getirmesi, bunların gerçekleştirilmesini sağlaması ve genel olarak da bu katkının sağlanması bakımından elverişli olması halinde sınırlandırılabilirliğini belirtmiştir²⁵. Yüksek Mahkeme içtihatlarından yola çıkarak, ifade özgürlüğünün sınırlandırılabilmesi için, düşünce açıklamasının diğer kişileri hukuka aykırı fiilleri işlemeye teşvik etmeye elverişli olması, bu elverişliliğin benzeri örnekleriyle kanıtlanması ve hukuka aykırı fiillerin yakın bir gelecekte gerçekleşmesine katkı sağlaması gereklidir.

AİHM ve ABD Yüksek Mahkemesi'nin içtihatları incelendiğinde, ifade özgürlüğünün sınırlandırılabilmesi için düşünce açıklaması sebebiyle toplumda bir zarar meydana gelme ihtimalinin, yani bir tehlikenin varlığının arandığı anlaşılmaktadır. Söz konusu tehlike herhangi bir zarar ihtimali olmayıp, zararı meydana getirmeye elverişli ve bu elverişliliği kanıtlanmış, bir diğer anlatımla somut olmalıdır. Buradan yola çıkarak ne AİHM ne de ABD Yüksek Mahkemesi, soyut bir tehlikeye neden olduğundan bahisle bir düşünce açıklamasının sınırlandırılmasını hukuka uygun bulmaktadır.

²³ Whitney v. California, 274 U.S. 357, 1927, §376.

²⁴ **Özsoy**, s.37; **Aydın**, Üç Demokraside, s.171; bu davada Ku Klux Klan örgütünün bölge lideri C. Brandenburg, örgütün kullandığı Cincinnati'deki çiftlik evine bir televizyon kanalından muhabir çağırıp röportaj vermiştir. Röportaj kaydında kukuletalı kişiler meşalelerle yürümekte, büyük bir ahşap haçı yaktaktadır. Kayıta buna ek olarak Brandenburg'un "...Eğer Başkanımız, Kongremiz, Yüksek Mahkememiz beyaz ırkı bastırmaya devam ederse, bir intikamın alınması muhtemeldir. (...) Şahsen, zencilerin Afrika'ya, Yahudilerin de İsrail'e dönmesi gerektiğine inanıyorum." şeklindeki konuşması da yer almaktadır. Bu kayıt televizyon kanalında yayınlanmış ve kayıta yer alan ifadeler yasa dışı sendikal faaliyet olarak nitelendirilmiştir (bkz. Brandenburg v. Ohio, 395 U.S. 444, 1969, §445-447).

²⁵ Brandenburg v. Ohio, §448-449.

II. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNE MÜDAHALENİN BİR GÖRÜNÜŞ BİÇİMİ OLARAK TEHLİKE SUÇLARI

Türk ceza hukukunda suçlar belirli kategorilere ayrılmaktadır. Bu kategorilerden biri de tehlike suçları ve zarar suçları ayrımıdır. Suç teşkil eden fiilin suçun konusu üzerinde meydana getirdiği etkiye göre suçlar tehlike suçu ve zarar suçu olarak ikiye ayrılmaktadır²⁶. Zarar suçu, suç sebebiyle maddi konu üzerinde bir zararın doğduğu suçları ifade etmektedir²⁷. Örneğin kasten yaralama suçu, kişinin vücudu bakımından bir zarar meydana getirdiğinden bir zarar suçudur. Tehlike suçları ise, maddi konunun zarara uğramadığı ancak zarara uğrama ihtimalinin doğduğu suçlardır²⁸. Diğer bir ifadeyle tehlike maddi konunun zarar görme olasılığıdır.

Tehlike suçları da kendi içinde soyut ve somut tehlike suçları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Soyut tehlike suçları, fiilin icra edilmesiyle birlikte, kanunun belirli bir tehlikenin doğduğunu kabul ettiği, cezalandırılabilme için ayrıca bu tehlikenin araştırılmasına gerek duymadığı suçlardır²⁹. Bu suçlar bakımından tehlike varsayımsaldır. Örneğin TCK md.214'te düzenlenen suç işlemeye tahrik suçunda, suç işlenmesi için toplumun alenen tahrik edilmesi ile bir tehlike doğduğu varsayılmaktadır. Bu suç dolayısıyla yargılama yapan mahkemenin fiilin icrası sonrası toplumun suç işleme yönünde irade gösterip göstermediği ve suçun konusu üzerinde bir tehlikenin doğup doğmadığına dair araştırma yapması gerekmeyecektir. Tahrik fiilinin icrası ile bu tehlikenin doğmuş olduğu kabul edilmektedir.

²⁶ **İzzet Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 14.Bası, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2018, s.214.

²⁷ **Mahmut Koca / İlhan Üzülmez**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 11. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2018, s.120.

²⁸ **Koca/Üzülmez**, s.120.

²⁹ **Mehmet Emin Artuk / Ahmet Gökçen / M. Emin Alşahin / Kerim Çakır**: Ceza Hukuku Genel Hükümler, 11. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2017, s.311; **Veli Özer Özbek / Koray Doğan / Pınar Bacaksız / İlker Tepe**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Güncellenmiş ve Gözden Geçirilmiş 9. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2018, s.228; **Hamide Zafer**, Ceza Hukuku Genel Hükümler TCK Md.1-75, 5. Bası, İstanbul, Beta Basım Yayın, 2015, s.197; **Bahri Öztürk / Mustafa Ruhan Erdem**, Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku, TCK Değişikliklerine Göre Yenilenmiş 18. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2018, s.218; **Nur Centel / Hamide Zafer /Özlem Çakmut**, Türk Ceza Hukukuna Giriş, 7. Bası, İstanbul, Beta Basım Yayın, 2011, s.257; **Hakan Hakeri**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 21. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2017, s.184; **Koca/Üzülmez**, s.120.

Somut tehlike suçları ise fiilin icra edilmesiyle kanunda gösterilen somut tehlikenin ortaya çıkmasının cezalandırılabilme için zorunlu olduğu suçlardır. Bu suçlardan yapılan yargılamada mahkemenin, fiilin icrası sonrası somut bir tehlikenin ortaya çıktığını tespit etmesi gereklidir³⁰. Aksi halde failin cezalandırılabilmesi mümkün olmamaktadır. Örneğin TCK md.215'te düzenlenen suçu ve suçluyu övme suçu somut tehlike suçlarındandır. Bu suç bakımından yargılamayı yapan mahkemenin, işlenmiş bir suçun övülmesiyle birlikte kamu düzeni bakımından açık ve yakın bir tehlikenin doğduğunu tespit etmesi gerekir. İşlenen suçun övülmesi şeklindeki ifadenin kanunda gösterilen somut tehlikeyi meydana getirmedığı sonucuna ulaşıldığı takdirde, kişi bu ifadesi sebebiyle cezalandırılmayacaktır.

III. TEHLİKE SUÇLARININ DÜZENLENİŞ ŞEKİLLERİNİN İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KORUNMASI BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

İfade özgürlüğünün sınırlandırılmasında gözetilecek ilkelere ilişkin açıklamalarda belirtildiği üzere, bir ifadenin hukuka uygun şekilde sınırlandırılması ancak bu ifade sebebiyle toplumda bir tehlikenin meydana geldiği ilgili ve yeterli kanıtlarla ortaya koyulduğu takdirde, yani zorlayıcı toplumsal ihtiyacın kanıtlanması ile mümkün olmaktadır. Dolayısıyla ideal bir düzenlemede faile ceza verilebilmesi için ifade sebebiyle somut bir tehlikenin varlığının tespiti gerekli olmalıdır. Bu doğrultuda tehlike suçları değerlendirildiğinde, soyut tehlike suçlarında ifade sebebiyle somut bir tehlikenin meydana gelip gelmediği araştırılmaksızın faile ceza verilebiliyor olması, zorlayıcı toplumsal ihtiyacın kanıtlanması gerekliliği yerine getirilmeksizin ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasına sebep olmaktadır. Somut tehlike suçlarında ise mahkemenin ifade sebebiyle meydana gelen bir tehlikenin varlığını tespit etmesi cezalandırılabilme için zorunlu olduğundan, zorlayıcı toplumsal ihtiyacın ilgili ve yeterli kanıtlarla ortaya koyulması koşulunu sağlayan bir düzenlemeden söz etmek mümkün olmaktadır. Buradan yola çıkarak ifade özgürlüğünü sınırlayan suç tiplerinin somut tehlike suçu olarak düzenlenmesi halinde, ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasında dikkate alınan ilkelere riayet eden bir yaklaşımın benimsendiği söylenebilecektir.

³⁰ Centel/Zafer/Çakmut, s.257; Nevzat Toroslu, Ceza Hukuku Genel Kısım, Ankara, Savaş Yayınevi, 24. Baskı, 2018, s.145; Özbek v.d., s.228; Zafer, s.195; Koca/Üzülmez, s.121; Artuk v.d., Özel Hükümler, s.549.

Kanunlarımızda yer alan ve ifade özgürlüğünü sınırlandıran suç tipleri ise farklı düzenlenişlere sahip olup, bunların bir kısmı soyut bir kısmı somut tehlike suçu olarak karşımıza çıkmaktadır. Soyut tehlike suçlarına örnek olarak TCK md.125 (Hakaret), TCK md.190/2 (Uyuşturucu ve uyarıcı maddelerin özendirilmesi), TCK md.213 (Halk arasında korku ve panik yaratmak amacıyla tehdit), TCK md.214 (Suç işlemeye tahrik), TCK md.216/2 (Halkın belirli bir kesiminin aşağılanması), TCK md.2016/3 (Dini değerlerin aşağılanması), TCK md.220/8 (Örgüt propagandası), TCK md.299 (Cumhurbaşkanına hakaret), TCK md.300 (Devletin egemenlik alametlerinin aşağılanması), TCK md.301 (Türk milletini, devleti, devlet kurum ve organlarını aşağılama), Terörle Mücadele Kanunu md.7/2 (Terör örgütü propagandası) suçları gösterilebilir³¹. TCK md.215 (Suçu ve suçluyu övme) ve TCK md.216/1 (Halkı kin ve düşmanlığa tahrik) ise somut tehlike suçlarına örnektir.

Düzenlenişleri itibarıyla bu suç tiplerinin tamamı ifade özgürlüğünün etkin şekilde korunmasına imkan sağlamamakta, özgürlüğün sınırlandırılması için gerekli olan koşulları karşılayamamaktadır³². Bu tespitin somutlaştırılması bakımından güncel düzenlemelerde soyut tehlike suçu olarak yer alan suçlar ile çeşitli kanun değişiklikleri sonucu somut tehlike suçuna dönüştürülmeden önce soyut tehlike suçu olarak düzenlenmiş suçlardan yapılan yargılamalarda verilen aşağıdaki kararlar örnek olarak gösterilebilir.

TCK md.214'te düzenlenen ve bir soyut tehlike suçu olan suç işlemeye tahrik suçu³³ bağlamında yapılan yargılamada, camide hazır bulunan topluluğa *“din elden gidiyor, Kur'an kursları kapatılıyor, siz ne*

³¹ TCK md.216/3'te yer alan kamu barışını bozmaya elverişli olma ve md.220/8 ile TMK md.7/2'de yer alan örgütün cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerini meşru gösterecek veya bunlara başvurmayı teşvik edecek şekilde ibareleri, somut tehlikenin mevcudiyetini değil bu tehlikeyi meydana getirmeye elverişli fiili işaret etmektedir. Bu suçlar bakımından somut tehlikeyi meydana getirmeye elverişli olduğu tespit edilen ifade sebebiyle somut bir tehlike meydana gelme dahi cezalandırılabilme mümkündür. Bu sebeple bu suçlar somut tehlike suçu teşkil etmemektedirler.

³² **Uğur Alacakaptan**, “Fikir ve Düşünce Özgürlüğü ve Tehlike Suçları, Çağdaş Batı Hukukunda Bu Konudaki Düşünce ve Uygulamalar, Türk Uygulaması ve Değerlendirmesi”, Ankara Barosu Hukuk Kurultayı 2000, s.20.

³³ 5237 s. TCK md.214 *“Suç işlemek için alenen tahrikte bulunan kişi, altı aydan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (2) Halkın bir kısmını diğer bir kısmına karşı silahlandırarak, birbirini öldürmeye tahrik eden kişi, on beş yıldan yirmi dört yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (3) Tahrik konusu suçların işlenmesi halinde, tahrik eden kişi, bu suçlara azmettiren sıfatıyla cezalandırılır.”*

duruyorsunuz?” şeklinde hitap eden fail, bu ifadesi sebebiyle halkın suç işleme yönünde bir irade oluşturduğu, diğer bir anlatımla somut bir tehlikenin meydana geldiğine ilişkin herhangi bir araştırma yapılmaksızın cezalandırılmıştır³⁴.

TCK md.216/3'te düzenlenen halkın bir kesiminin benimsediği değerlerin aşağılanması suçu³⁵ bağlamında görülen bir davada fail, kendi blogunda yazdığı yazıda İslam peygamberini saygın bir kişi olmaktan çıkarmayı hedefleyen aşağılayıcı ifadeler kullanması sebebiyle cezalandırılmıştır. Mahkeme, söz konusu yazıya karşı birçok kişi tarafından öfkeli eleştiriler yöneltildiğini belirterek, ifadelerin kamu barışını bozmaya elverişli olduğuna kanaat getirmiş, suç tipinde yalnızca elverişliliğin aranması sebebiyle somut bir tehlikenin meydana gelmesine gerek olmadığını belirtmiştir³⁶. Her ne kadar bahsi geçen yazıya gelen tepkiler, ifadelerin kamu barışını bozmaya elverişli olduğunu ortaya koyuyorsa da bu tepkiler doğrudan ifadenin sahibine yöneltilmiştir. Oysaki bir somut tehlikenin varlığından söz edebilmek için suçun kamu barışına karşı işlenen suçlar bölümünde düzenlenmesi sebebiyle Müslümanlar tarafından Müslüman olmayan azınlığa yöneltilecek şiddete ilişkin bir somut tehlikenin tespitine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu suç bakımından ise böyle bir tehlikenin meydana gelip gelmediği araştırılmaksızın failin cezalandırılması söz konusu olmaktadır.

5237 s. TCK md.216/1'de somut tehlike suçu olarak düzenlenen halkın kin ve düşmanlığa tahrik suçu 765 s. TCK'nin 312/2. maddesinde bir soyut tehlike suçu olarak yer almaktaydı³⁷. Suçun soyut tehlike suçu teşkil ettiği bu dönemde halkın din bakımından farklı özellik gösteren bir kesiminin diğer bir kesimine karşı kin ve düşmanlığa tahrik edilmesine ilişkin yapılan

³⁴ Yargıtay 8. CD, E.2000/9581, K.2000/9798, T.29.05.2000.

³⁵ 5237 s. TCK md.316/3 *“Halkın bir kesiminin benimsediği dini değerleri alenen aşağılayan kişi, fiilin kamu barışını bozmaya elverişli olması halinde, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.”*

³⁶ Yargıtay 8. CD, E.2019/10194, K.2019/11813, T.03.10.2019.

³⁷ 765 s. TCK md.312/2 *“Sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığına dayanarak, halkı birbirine karşı kamu düzeni için tehlikeli olabilecek bir şekilde düşmanlığa veya kin beslemeye alenen tahrik eden kimseye bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilir.”* Madde metninde yer alan *“kamu düzeni için tehlikeli olabilecek şekilde”* ibaresi, 5237 s. TCK md.216/3'te olduğu gibi ifadenin, somut tehlikenin varlığını değil, belirtilen bu tehlikeyi meydana getirmeye elverişli olmasını gerekli kılmaktadır. Düzenleme, somut tehlikeyi meydana getirmeye elverişli ifadelerin söz konusu olmasına rağmen somut tehlikenin meydana gelmediği durumlarda da fiilin suç teşkil etmesine ve failin cezalandırılabilmesine imkan sağladığından sağladığından, somut tehlike suçu olarak değerlendirilmemelidir.

bir yargılamada, bir siyasi parti üyesi olan failin miting için toplanan kalabalığa hitaben “*Minareler Süngü, Kubbelar Miğfer, Camiler Kışlamız, Müminler Asker*” şiirini okuması ve referansının İslam olduğunu, ezanları susturanların karşısında patlayacaklarını, kendilerinin sindirilemeyeceğini ifade ettiği olayda ifade sahibinin, laik düzen karşıtı olması sebebiyle kapatılan bir siyasi partinin önemli üyelerinden olduğu, mevkiî itibarıyla kitleleri etkileyebilme kapasitesinin bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıca söz konusu şiirin özellikle belirli bir bölümünün okunması, şiirin muhataplarının nitelikleri ve ilgili diğer koşullar ele alınarak, ifadelerin bir tahrik yaratmaya elverişli olduğu, bu şekliyle fiilin suç teşkil ettiği sonucuna varılmıştır³⁸. Ancak tahrik oluşturmaya elverişli kabul edilen ifadeler sebebiyle dini gruplar nezdinde halkın diğer kesimine yönelik bir düşmanlığın oluşup oluşmadığı araştırılmamış, somut bir tehlikenin varlığı tespit edilmeksizin fail cezalandırılmıştır. Bir başka davada, bir gazetede köşe yazarlığı yapmakta olan fail “*Din Düşmanlığı Terörü*” başlıklı yazısında başörtüsü yasağı bağlamında, dinsiz ve şirret bir azınlığın ülkede hakim olan dine karşı saldırı başlattığını, dinsizliğin propagandasının yapılmasının serbest ancak dini değerlerin hayata geçirilmesinin yasak olduğunu belirtmiş; Müslüman kesime karşı düşmanlık yapanları militan, azılı din düşmanı ve “*Selanik Dönmeleri*” olarak nitelendirmiştir. Ayrıca bu din baskısının dünyaya duyurulması için çeşitli dillerde yayınlar çıkarılıp diğer ülkeler ile paylaşılmasını tavsiye etmiştir. 312/2. madde kapsamında yapılan yargılamada bahsi geçen ifadelerin ağır eleştiri sınırını aştığı ve büyük çoğunluğu Müslüman olan bir toplumda, çoğunluğu azınlığa karşı düşmanlığa tahrik etmeye ve dolayısıyla kamu düzeni bakımından tehlike yaratmaya elverişli olduğu tespit edilerek fail hakkında cezaya hükmedilmiştir³⁹. Bu yargılama kapsamında da Müslümanlar tarafından Müslüman olmayan kişilere karşı suç işlenmesi ile sonuçlanabilecek bir tehlikenin meydana gelip gelmediği araştırılmamıştır.

5237 s. Kanun’da 2013 yılında yapılan kanun değişikliği ile somut tehlike suçuna dönüşen suçu ve suçluyu övme suçu, bu değişiklikten önceki haliyle bir soyut tehlike suçu teşkil etmekteydi. Maddenin bu şekli 765 s. TCK’de de aynı şekilde yer almaktaydı⁴⁰. Suçun soyut tehlike suçu teşkil

³⁸ Yargıtay 8. CD, E.1998/10296, K.1998/11672, T.23.09.1998.

³⁹ Yargıtay CGK, E.2004/8-201, K.2005/30, T.15.03.2005.

⁴⁰ 765 s. TCK md.312/1 “*Bir cürmü alenen öven veya iyi gördüğünü söyleyen veya halkı kanuna uymamaya tahrik eden kimseye altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir.*”

ettiği bu dönemde yapılan bir yargılamada, Avrupa Birliği'nin Kongra-Gel'i terörist listesine almasının talihsiz bir durum olduğu, bunun yeniden çatışmalara sebebiyet verebileceğinden çekinildiği, bu kararın kınandığı ve kamuoyunun bu konuda duyarlı olması gerektiği yönünde açıklama yapan failin, terör örgütünün faaliyetlerinin meşru göstererek suçu ve suçluyu övme suçunu işlediğine karar verilmiştir⁴¹. İlgili düzenlemede suçun oluşması ve failin cezalandırılabilmesi için herhangi bir tehlikenin ortaya çıkması yahut ifadenin bu tehlikeyi meydana getirmeye elverişli olması gerekmediğinden, failin ifadeleri sebebiyle halkın terör örgütünü meşru görmeye başlaması ve örgüt faaliyetleri kapsamında suç işlenmesi sonucunu doğuracak bir tehlikenin varlığı araştırılmamıştır. Bir başka yargılamada failin “*Van'dan İmralı'ya Selam*” başlıklı yazısında terör örgütü lideri lehine slogan atılan bir mitingin coşkulu bir kutlama olarak aktarmasının terör örgütünün faaliyetlerinin övülmesi anlamına geldiğinden bahisle suçu ve suçluyu övme suçundan cezalandırılmasına karar verilmiştir⁴². Yargılamada, bahsi geçen yazı sebebiyle halkın terör örgütünün faaliyetlerini meşru görmeye başlaması ve suç işlemeye yönelmesi şeklinde somutlaşan bir tehlikenin varlığı tartışılmamıştır. Diğer bir davada bir terör örgütü lideri lehine slogan atılması ve örgüt liderinin fotoğrafının taşınmasından ibaret fiili için fail suçu ve suçluyu övme suçundan cezalandırılmıştır⁴³. Burada da gerçekleştirilen fiiller sonucu kamu düzeni bakımından somut bir tehlikenin meydana gelip gelmediği değerlendirilmemiştir.

Bu örneklerden anlaşıldığı üzere, rahatsız edici söz veya ağır eleştiri niteliğinde olmayan, ortaya koyulmaları sebebiyle halkın suç işlemeye yönlendirilmesini sağlayabilecek nitelikteki ifadeler, bunların toplumda herhangi bir karşılık bulup bulmadığı, bir diğer anlatımla somut bir tehlike meydana getirip getirmediği göz önüne alınmaksızın cezalandırılmaktadır. Bu davalarda kararı veren makam ve merciler, ilgili AİHM kararlarına atıf yapsalar da zorlayıcı toplumsal ihtiyaç kavramından ve ifadenin sınırlandırılması için bu ihtiyacın kanıtlanması gerekliliğinden bahsetmemektedirler. Bu yönüyle olaylara konu ifadelerin yalnızca övme yahut suç işlemeye tahrik teşkil etmesi ile sınırlı bir değerlendirmenin

6459 s. Kanun değişikliği öncesi 5237 s. TCK md.215 “*İşlenmiş olan bir suçu veya işlemiş olduğu suçtan dolayı bir kişiyi alenen öven kimse, iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*”

⁴¹ Yargıtay CGK, E.2006/8-345, K.2007/13, T.30.01.2007.

⁴² Yargıtay 9. CD, E.2004/353, K.2004/519, T.01.03.2004.

⁴³ Yargıtay 8. CD, E.1998/13415, K.1998/16390, T.09.12.1998.

yapıldığı görülmektedir. İfadenin kamu düzeni bakımından bir tehlike oluşturmaya elverişli olmasının arandığı suçlarda, olayın özelliklerinin daha detaylı incelenerek bu elverişliliğin sağlandığına kanaat getirildikten sonra mahkumiyet hükmünün kurulduğu; ancak bu davalar bakımından da zorlayıcı toplumsal ihtiyacın kanıtlanması, yani elverişli ifadeler sebebiyle somut bir tehlikenin ortaya çıkıp çıkmadığının incelenmediği görülmektedir. Uygulamada soyut tehlike suçlarında, kanunun cezalandırma için aradığı asgari koşulların gerçekleştiği durumlarda, Anayasa md.90/5⁴⁴ ve tarafı olduğumuz sözleşmelerden kaynaklanan ve ifade özgürlüğünü daha çok koruyan gerekliliklerin dikkate alınmadığı görülmektedir. Nitekim soyut tehlike suçlarının bu şekilde değerlendirilmesiyle verilen kararların konu edildiği başvurularda AİHM, zorlayıcı toplumsal ihtiyacın kanıtlanmaması sebebiyle cezalandırmanın demokratik toplumda gerekli olmadığına hükmetmiştir⁴⁵. Bu ihlal kararlarını takiben ifade özgürlüğünün ihlal

⁴⁴ Anayasa md.90/5 “*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.*”

⁴⁵ *Yalçinkaya ve Diğerleri v. Türkiye* davasında AİHM, terör örgütü lideri hakkında “*sayın*” ifadesini kullanmaları sebebiyle başvuruçuların suçu ve suçluyu övme suçundan cezalandırılmalarını, bu ifade sebebiyle toplumda meydana gelen bir tehlikeye ilişkin herhangi bir kanıt ileri sürülmemiş olması sebebiyle, ifade özgürlüğünün ihlali olarak nitelemiştir. (*Yalçinkaya ve Diğerleri v. Türkiye*, Başvuru No. 25764/09, 25773/09, 25786/09, 25793/09, 25804/09, 25811/09, 25815/09, 25928/09, 25936/09, 25944/09, 26233/09, 26242/09, 26245/09, 26249/09, 26252/09, 26254/09, 26719/09, 26726/09, 27222/09, 01.10.2013, §36). Benzer yöndeki bir karar için bkz.: *Kılıç ve Eren v. Türkiye*, Başvuru No.43807/07, 29.11.2011.

Gül ve Diğerleri v. Türkiye davasında AİHM, terör örgütü lehine atılan sloganların bir şiddet çağrısı teşkil etmemesi ve bu sloganlar sebebiyle meydana gelen açık bir tehlikeye ilişkin herhangi bir kanıt ortaya koyulmamış olması sebebiyle, başvuruçuların terör örgütü propagandası suçundan cezalandırılmalarının ifade özgürlüğünün ihlali olduğuna karar vermiştir (Bkz. *Gül ve Diğerleri v. Türkiye*, Başvuru No. 48707/02, 8.07.2010, §42). *Menteş v. Türkiye (No.2)* davasında AİHM, başvuruçunun terör örgütü lehine sarf ettiği sözleri sebebiyle terör örgütü propagandası suçundan cezalandırılmasını da benzer sebeplerle ihlal olarak değerlendirmiştir (*Menteş v. Türkiye (No.2)*, Başvuru No.33347/04, 25.01.2011, §51).

Altuğ Taner Akçam v. Türkiye davasında AİHM, başvuruçunun Hrant Dink hakkında TCK md.301 uyarınca açılan davayı eleştiren yazısı sebebiyle kendisi hakkında da aynı madde bağlamında soruşturulma yapılmasına ilişkin olarak, TCK md.301’in, bireylerin davranışlarını yönlendirmesini sağlayacak belirlilikte olmaması ve kabul edilemeyecek genişlikte terimler içermesi sebebiyle kanun niteliği taşımadığına, bu madde uyarınca

edilmesine yol açan belirli soyut tehlike suçlarında değişiklik öngören 11.04.2013 tarihli ve 6459 sayılı İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun çıkarılarak ifade özgürlüğünün etkili şekilde korunması amaçlanmıştır⁴⁶.

6459 sayılı Kanun ile bazı soyut tehlike suçları çeşitli ibarelerin eklenmesi ile değişikliğe uğramıştır. Örneğin TCK md.215'te düzenlenen ve değişiklik öncesinde yalnızca işlenmiş bir suçun veya işlediği suç sebebiyle bir kişinin övülmesi halinde failin cezalandırılabilmesini mümkün kılan suçu ve suçluyu övme suçuna, “*bu nedenle kamu düzeni açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması hâlinde*” ibaresi eklenerek suçun bir somut tehlike suçuna dönüştürülmesi sağlanmıştır. Böylece, kamu düzeni bakımından bir tehlikenin meydana geldiği kanıtlanmadığı yani somut tehlike ortaya koyulmadığı müddetçe failin cezalandırılabilmesi mümkün olmayacaktır. Yapılan bu değişiklikle ifade özgürlüğünün sınırlandırılması bakımından aranılan kriterlere uygun bir düzenlemeye kavuşulmuş olmaktadır.

Nitekim Yargıtay 16. Ceza Dairesi kanun değişikliği sonrası gerçekleşen olaya ilişkin gördüğü davada, katıldığı bir miting sırasında terör örgütü liderini öven nitelikte slogan atan failin bu ifadesinin suçu ve suçluyu övme suçunu oluşturduğuna; ancak suç tarihinde kamu düzeni bakımından ortaya çıkan açık ve yakın bir tehlikenin bulunmadığı gerekçesiyle fail hakkında ceza verilmesine yer olmadığına dair karar vermiştir⁴⁷. Aynı daire tarafından failin örgüt propagandası suçunu mu suçu ve suçluyu övme suçunu mu oluşturduğuna ilişkin değerlendirme yapılan davalarda, failin suçu ve suçluyu övme suçunu oluşturduğuna kanaat getirildiği durumlarda failin cezalandırılabilmesi için (daire tarafından hukuki niteliği objektif

verilen cezaların ifade özgürlüğünü ihlal ettiğine karar vermiştir (Altuğ Taner Akçam v. Türkiye, Başvuru No.27520/07, 25.10.2011, §93-95).

⁴⁶ “... insan haklarına saygı ve bu konuda ortaya çıkan aksaklıkları iç hukukumuzda çözüme bağlama ilkelerinin gereğinin yerine getirilebilmesi ve ülkemizin AİHM önündeki davalar açısından görünümünün daha iyi bir noktaya taşınabilmesi amacıyla, AİHS tarafından koruma altına alınan hakların ihlaline sebebiyet verebilen çeşitli kanunlardaki ilgili hükümlerde değişiklik yapılması ve söz konusu olabilecek ihlal durumlarının ortadan kaldırılması hedeflenmektedir.”, 6459 sayılı İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un Gerekçesi, (Çevrimiçi), <https://mevzuat.tbmm.gov.tr/mevzuat/faces/kanunmaddeleri?pkanunlarno=122187&pkanunnumarasi=6459>, Erişim Tarihi: 07.05.2019.

⁴⁷ Yargıtay 16. CD, E.2016/2510, K.2018/1384, T.25.04.2018.

YÜHFD Cilt: XVII Özel Sayı (2020)

cezalandırılabilme şartı olarak kabul edilen) somut tehlikenin meydana gelip gelmediğinin araştırılması gerektiğine karar verilmiştir⁴⁸.

6459 sayılı Kanun ile değişikliğe uğrayan bir başka tehlike suçu ise 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun 7/2. maddesinde düzenlenen terör örgütü propagandası suçudur. Değişiklik öncesinde yalnızca terör örgütünün propagandasının yapılması ile failin cezalandırılmasını mümkün kılan bu düzenlemeye “*cebiri, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerini meşru gösterecek veya övecek ya da bu yöntemlere başvurmayı teşvik edecek şekilde*” ibaresi eklenmiştir. Böylece ancak terör örgütünün suç teşkil eden bu yöntemlerini meşru gösteren veya bunlara başvurulmasını teşvik eden bir terör örgütü propagandası yapılması halinde fail cezalandırılabilecektir. Her ne kadar propagandanın, bireylerin suç işleme yönünde irade geliştirmeleri şeklindeki bir somut tehlikeyi meydana getirmeye elverişli olması gerekli olsa da değişiklik sonrasında dahi, bu yönde bir tehlikenin meydana geldiğinin tespit edilmesi gerekliliği söz konusu değildir. Yapılan bu değişiklikle propaganda failinin elverişliliğine ilişkin bir ölçüt getirilmesine rağmen bu elverişlilikte bir ifadenin somut bir tehlike meydana getirmese de cezalandırılması mümkün olmaktadır⁴⁹. Bu sebeple yapılan değişikliğin,

⁴⁸ “Sanık hakkında TCK'nın 215. maddesinde tanımlanan suçu ve suçluyu övme suçunun unsurları ve cezalandırılma şartlarının gerçekleşip gerçekleşmediği tartışılarak sanığın hukuki durumunun takdiri yerine, yasal olmayan gerekçe ile yazılı şekilde propaganda suçundan mahkumiyetine karar verilmesi,” Yargıtay 16. CD, E.2017/2131, K.2017/5379, T.20.11.2017. Benzer yönde bkz. Yargıtay 16. CD, E.2016/2659, K.2017/5018, T.13.09.2017, Yargıtay 16. CD, E.2017/1896, K.2017/4923, T.12.09.2017; Yargıtay 16. CD, E.2017/1009, K.2017/4573, T.20.06.2017.

⁴⁹ “Sanığın ... Facebook hesabında propaganda içerikli yapmış olduğu paylaşımlarda; PKK silahlı terör örgütü mensuplarının fotoğraflarını ve silahlı terör örgütün Suriye uzantısı YPG'nin alt kolu olan silahlı terör örgütü YPJ'nin sözde bayrağını eline alarak çekilen fotoğrafı paylaştığı, yorumlarında örgütü ve faaliyetlerini meşrulaştırmaya ve legal olarak göstermeye çalıştığı, terör örgütü mensuplarını övdüğü, yine silahlı terör örgütü PKK'nın mensuplarının silahlı faaliyetlerine ilişkin fotoğraf ve görüntülerini iyi göstermeye, benimsetmeye yönelik yazılar eşliğinde paylaştığı, bu şekilde sanığın PKK terör örgütünün simgeleri ile birlikte, bu silahlı terör örgütünün ve PKK/KCK terör örgütü ile iltisaklı YPG terör örgütünün mensuplarının silahlı faaliyetlerini meşru gösterme amaçlı, övücü nitelikteki yazı ve görüntülerini paylaşması şeklinde gerçekleşen eyleminin; propagandasını yaptığı terör örgütlerinin amacı, bu amacı gerçekleştirmek için yaptığı eylemlerin cebiri, tehdit ve yoğun şiddet içeren niteliği ve Yargıtay'ın yerleşik içtihatlarında kabul edildiği üzere; silahlı terör örgütü PKK/KCK ile irtibatlı olan PYD/YPG yapılanmasının da silahlı terör örgütü niteliğinde bulunduğu” göz önüne alındığında, eylemin silahlı terör örgütleri PKK/KCK ve PYD/YPG 'nin cebiri, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerini meşru gösterecek, övecek, teşvik edecek nitelikte olduğu ve silahlı terör örgütünün propagandası suçunu

zorlayıcı toplumsal ihtiyacın varlığı bakımından gerekli olan ispat şartını karşılamadığı görülmektedir. Buna ilişkin olarak AİHM *Bakır ve Diğerleri v. Türkiye* kararında, başvuruçuların silahlı bir örgüt ile bağı olduğu tespit edilen bir gençlik örgütü lehine slogan atmaları ve örgütün üniformalarını giymeleri sebebiyle TMK md.7/2 uyarınca cezalandırılmalarını, atılan slogan ve giyilen üniforma sebebiyle toplumda bir tehlike meydana geldiği ortaya koyulmadan cezaya hükmedilmiş olması sebebiyle hukuka aykırı bulmuştur⁵⁰. Buradan yola çıkarak, ifadenin belirtilen somut tehlikeyi meydana getirme elverişliliğinin suç tipinde gösterilmesinin, cezalandırma için bu tehlikenin kanıtlanmasına ilişkin bir yükümlülük getirilmediği sürece ifade özgürlüğü bakımından yeterli bir kıstas teşkil etmeyeceği, bu şekilde düzenlenen tehlike suçları dolayısıyla verilen mahkumiyet kararlarının ifade özgürlüğünün ihlal edilmesine yol açacağı söylenebilecektir.

SONUÇ

Gelişen teknoloji ile her ne kadar ifade özgürlüğünün kullanılış şekli ve ona yönelen müdahalelerin niteliği değişse de ifade özgürlüğünün etkili şekilde korunmasına olan ihtiyaç bakımından bir farklılık söz konusu olmamıştır. Bu sebeple ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasında gözetilmesi gereken ilkelerin tespiti oldukça önem arz etmektedir. Özellikle ifade özgürlüğünün en ağır şekilde sınırlandırıldığı alan olan ceza hukuku bakımından, bir düşünce açıklamasının cezalandırılmasını öngören suç tiplerinin bu ilkelere riayet edilerek düzenlenmesi elzemdir. İfade özgürlüğüne yönelik müdahale teşkil eden suç tiplerinin genellikle tehlike suçu olarak karşımıza çıkması, tehlike suçlarının düzenlenişinin ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasında dikkate alınacak ölçütler açısından değerlendirilmesini daha da önemli kılmaktadır.

İfade özgürlüğünün sınırlandırılmasının demokratik bir toplumda gerekli olabilmesi için, zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaca cevap olması ve bu ihtiyacın ilgili ve yeterli kanıtlarla ortaya koyulması gerekliliği bakımından somut tehlike suçlarının, ifade sebebiyle toplumda meydana gelen bir tehlikenin mahkemece tespit edilmesini gerektirmeleri sebebiyle, ifade özgürlüğünün korunması için uygun olan düzenleme şekli olduğu görülmektedir. Soyut tehlike suçları ise ifade sebebiyle bir tehlikenin meydana geldiğini kanunen

oluşturduğu sonucuna varılmıştır.”, İstanbul BAM 2. CD, E.2017/101, K.2017/144, T.01.02.2017.

⁵⁰ Bakır ve Diğerleri v. Türkiye, Başvuru No. 46713/10, 10.07.2018, §74-75. *YÜHFD Cilt: XVII Özel Sayı (2020)*

kabul eden ve tehlikenin mahkemece kanıtlanmasına ihtiyaç duymaksızın failin cezalandırılabilmesine imkan sağlayan bir düzenleme olarak, zorlayıcı toplumsal ihtiyacın ilgili ve yeterli kanıtlarla ortaya koyulması şartına uygun düşmeyen bir suç tipi teşkil etmektedir. Suç tipinde belirli bir tehlikenin ortaya çıkmasına yönelik elverişliliğin ayrıca yer alması, tehlikenin kanıtlanması koşulu anlamına gelmediğinden, bu şekilde düzenlenen suç tipleri de ifade özgürlüğünün etkin şekilde korunması bakımından yetersiz kalmaktadır.

Bu hususta kanunlarımızda yer alan ve ifade özgürlüğünü sınırlandıran tehlike suçlarının, ifade özgürlüğü için asgari bir koruma sağlanması adına somut tehlike suçları olarak düzenlenmesi, somut tehlike suçu olmayan suçlarda gerekli değişikliklerin yapılması bir zorunluluk arz etmektedir. 6459 s. Kanun ile yapılan değişiklik her ne kadar bazı suç tiplerini somut tehlike suçuna dönüştürerek olumlu bir değişim sağlasa da yeterli olmamıştır. Özellikle değişiklik yapılan soyut tehlike suçlarına çok benzer suçlar için değişiklik yapılmaması, yapılan değişikliğin ifade özgürlüğünün korunması hususunda esaslı bir yaklaşım sergilenmediğini göstermektedir. Örneğin bir dolaylı tahrik teşkil eden suçu ve suçluyu övme suçu (TCK md.215) değişiklik ile soyut tehlike suçundan somut tehlike suçuna dönüştürülmüşken, bir doğrudan tahrik niteliğini haiz olup soyut tehlike suçu olan suç işlemeye tahrik suçunda (TCK md.214) herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Benzer şekilde halkı askerlikten soğutma suçu (TCK md.318) bakımından yapılacak telkin veya propagandanın askerleri firar etmeye veya askerlik hizmetine katılacakları vazgeçirmeye elverişli olması gerekliliği getiren bir değişiklik yapılmasına rağmen, askerleri itaatsizliğe teşvik suçu (TCK md.319) için herhangi bir değişiklik öngörülmemiştir. Bunun gibi değişiklik yapılan soyut tehlike suçların somut tehlike suçuna dönüştürülmeyişi de değişikliğin etkili bir koruma sağlamasının önüne geçmektedir. Örneğin değişiklik öncesinde de soyut tehlike suçu olan örgüt propagandası suçu (TCK md.220/8) yalnızca örgütün veya amacının propagandasının yapılmasını cezalandırırken, yapılan değişiklikle örgütün cebir, tehdit, şiddet içeren yöntemlerine başvurmayı teşvik edecek veya bu yöntemleri meşru gösterecek bir örgüt propagandasının cezalandırılması öngörülmüş; propaganda sebebiyle bir tehlikenin meydana gelmesi şart olarak aranmamıştır. Bu şekilde gerçekleştirilen değişiklik suçun somut tehlike suçuna dönüşmesini sağlamamıştır. Görüldüğü üzere bu Kanun kapsamında, değişikliğe uğrayan suç tiplerine benzer suçlarda bir değişiklik yapılmamış, değiştirilen bazı suçlar ise ideal bir düzenleme formuna kavuşturulamamıştır. Sonuç olarak

ifade özgürlüğünün korunması bakımından ilerici bir düzenleme yapma fırsatı iyi değerlendirilememiştir.

İfade özgürlüğünün etkin şekilde korunması amacıyla tehlike suçlarının somut tehlike suçu olarak düzenlenmesine olan ihtiyacın karşılanması için kanun değişikliği yapılması bir zorunluluk teşkil etmektedir. Bununla birlikte yapılacak değişikliklerin 6459 s. Kanun'daki eksiklikleri taşımaması adına, tipik fiilini bir ifadenin oluşturduğu tehlike suçlarını ihtiva eden tüm kanunların gözden geçirilerek soyut tehlike suçlarının tespit edilmesi, bu suçların tamamının somut tehlike suçu olarak değiştirilmesi gereklidir. Bu değişiklikler gerçekleştirilene kadar ifade özgürlüğünün etkili ve kapsamlı şekilde korunduğunu iddia etmek söz konusu olamayacaktır.

KAYNAKÇA

- Alacakaptan, Uğur:** “Fikir ve Düşünce Özgürlüğü ve Tehlike Suçları, Çağdaş Batı Hukukunda Bu Konudaki Düşünce ve Uygulamalar, Türk Uygulaması ve Değerlendirmesi”, Ankara Barosu Hukuk Kurultayı 2000, s.7-32.
- Arslan, Zühtü:** “İfade Özgürlüğünü Yeniden Düşünmek: “Açık ve Mevcut Tehlike”nin Tehlikeleri”, in: AB Sürecinde İfade Özgürlüğünü Yeniden Düşünmek, Liberal Düşünce, Y.6, S.24, Güz 2001, s.14-22.
- Artuk, Mehmet Emin / Gökçen, Ahmet / Alşahin, M. Emin / Çakır, Kerim:** Ceza Hukuku Genel Hükümler, 11. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2017.
- Artuk, Mehmet Emin / Gökçen, Ahmet / Alşahin, M. Emin / Çakır, Kerim:** Ceza Hukuku Özel Hükümler, 16. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2017.
- Aydın, Öykü Didem:** “Düşünce Özgürlüğünün Anlamı ve İşlevi Işığında Düşünce Özgürlüğünü Sınırlamanın Anayasallığı”, HÜHFD, S.1(2), 2011, s.26-63.
- Aydın, Öykü Didem:** Üç Demokraside Düşünce Özgürlüğü ve Ceza Hukuku – 1, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2004.
- Centel, Nur / Zafer, Hamide / Çakmut, Özlem:** Türk Ceza Hukukuna Giriş, 7. Bası, İstanbul, Beta Basım Yayın, 2011.
- Greer, Steven:** The Exceptions to Article 8 to 11 of the European Convention on Human Rights, Strasbourg, Council of Europe Publishing, 1997.
- Hakeri, Hakan:** Ceza Hukuku Genel Hükümler, 21. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2017.

- Karan, Ulaş:** İfade Özgürlüğü, Ankara, Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi Yayını, 2018.
- Koca, Mahmut / Üzülmez, İlhan:** Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 11. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2018.
- Özbek, Veli Özer / Doğan, Koray / Bacaksız, Pınar / Tepe, İlker:** Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Güncellenmiş ve Gözden Geçirilmiş 9. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2018.
- Özbey, Özcan:** “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında İfade Özgürlüğü Kısıtlamaları”, TBBD, S:106, 2013, s.41-92.
- Özgenç, İzzet:** Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 14.Bası, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2018.
- Özsoy, Şule:** “Amerika Birleşik Devletleri Hukukunda Düşünceyi Açıklama Hakkına İlişkin Standartlar”, TBBD, S:56, 2005, s.29-47.
- Öztürk, Bahri / Erdem, Mustafa Ruhan:** Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku, TCK Değişikliklerine Göre Yenilenmiş 18. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2018.
- Toroslu, Nevzat:** Ceza Hukuku Genel Kısım, Ankara, Savaş Yayınevi, 24. Baskı, 2018.
- Zafer, Hamide:** Ceza Hukuku Genel Hükümler TCK Md.1-75, 5. Bası, İstanbul, Beta Basım Yayın, 2015.

Cevrimiçi Kaynaklar

- Arslan, Zühtü,** “ABD Yüksek Mahkemesi ve İfade Özgürlüğü”, in: ABD Yüksek Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü, (Çevrimiçi), <http://www.libertedownload.com/ldt/ifade-hurriyeti/abd-yuksek-mahkemesi-karalarinda-ifade-ozgurlugu.pdf>.
- European Commission - Article 29 Data Protection Working Party,** Opinion on the Necessity and Proportionality, Çevrimiçi, https://ec.europa.eu/newsroom/article29/document.cfm?action=display&doc_id=51517.

Mevzuat ve Yargı Kararları

- ABD hukukuna ilişkin mevzuat,** <https://www.law.cornell.edu/constitution>
- ABD Yüksek Mahkemesi kararları,** <https://supreme.justia.com/>
- AİHM kararları,** <https://hudoc.echr.coe.int/>
- Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru kararları,** <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/>

Türk hukukuna ilişkin mevzuat, <https://www.mevzuat.gov.tr/>,
<https://mevzuat.tbmm.gov.tr/>
Yargıtay kararları, <http://www.kazanci.com/>